

ŽIVLJENJE OB MEJI: ROGAŠKA SLATINA IN OBSOTELJE KOT JUGOVZHODNA MEJA NEMŠKEGA RAJHA (1941–1945)

RECENZIJA DELA

Daniel Siter

Kraj in izdajatelj: Ljubljana, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

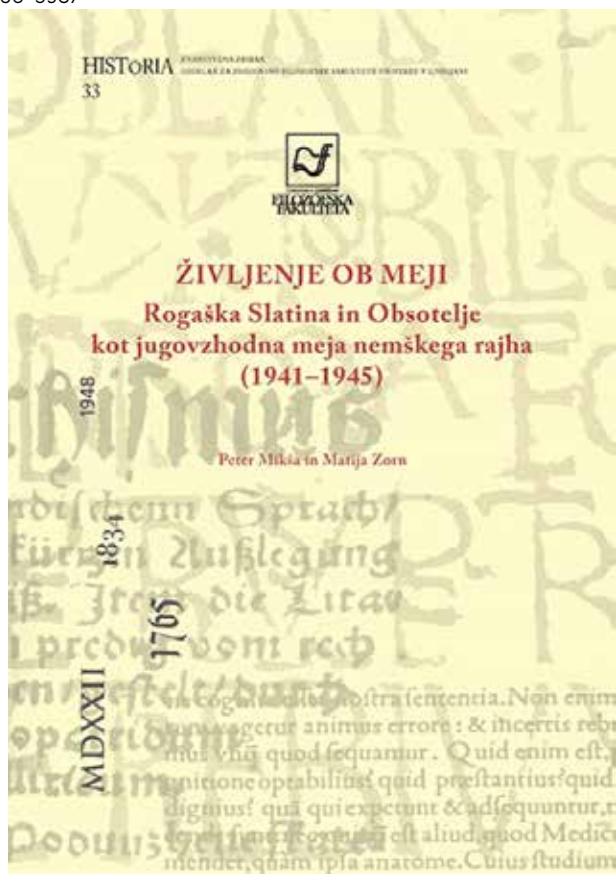
Založnik: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Leto izida: 2020

Število strani: 106

Število slik/preglednic: 73/1

ISSN: 1408–3957

V aprilu 2020 je Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v okviru zbirke Oddelka za zgodovino *Historia 33* založila znanstveno monografijo z naslovom *Življenje ob meji: Rogaška Slatina in Obsotelje kot jugovzhodna meja nemškega rajha (1941–1945)*. Monografsko delo je nastalo v sodelovanju zgodovinarja Petra Mikše¹ in geografa Matije Zorna², ki sta se s tematiko intenzivno ukvarjala od pričetka izvajanja projekta ARRS v maju 2017.³ Osnovo njune monografije tvori razstava *Rogaška Slatina kot obmejno mesto Tretjega rajha, 1941–1945*, katero sta avtorja nadgradila in razširila z novimi, doslej še neobjavljenimi viri. Monografska publikacija tako predstavlja najnovejše znanstveno–raziskovalne izsledke o nemško–hrvaški državni meji na reki Sotli (v njunem fokusu je zlasti mejni odsek v zalednem okolišu Rogaške Slatine ter Obsotelje), ki je v času druge svetovne vojne predstavljala najjužnejše mejne obronke Hitlerjeve Nemčije.

Odlika monografije – nikakor ne edina – se izkazuje v uporabi bogatega nabora različnih virov, ki jih avtorja medsebojno dobro prepletata in dopolnjujeta v smiselno celoto. Njuno delo namreč temelji na primarnem arhivskem gradivu Arhiva Republike Slovenije (ARS, Ljubljana), Hrvaškega državnega arhiva (HDA, Zagreb) in Političnega arhiva nemškega zunanjega ministrstva (PA AA, Berlin), redkem slikovnem gradivu, šolskih kronikah, matičnih knjigah, ogromni masi dokumentacije iz zasebnih zbirk, vojnem časopisju, tehnologiji LIDAR (daljinskem zaznavanju površja) in ustnih virih – spominskih pričevanjih še živečih prič. Pri podajanju osebnih spominov je ob nastajanju tega dela s pričevanji sodelovalo kar 15 pričevalcev, ki so mejo in njene

1 Doc. dr. Peter Mikša, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.

2 Matija Zorn, dr., Znanstveni svetnik in izr. prof. dr. Matija Zorn, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika.

3 Tematika okupirane Rogaške Slatine v vlogi obmejnega mesta nemškega rajha (1941–1945) se je raziskovala pod okriljem triletnega (od maja 2017 do aprila 2020) temeljnega raziskovalnega projekta ARRS z naslovom »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva«, ki ga je skupaj s partnerskimi ustanovami pod krovnim vodstvom red. prof. dr. Boža Repeta izvajal Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, financirala pa ga je javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Med raziskovalne rezultate enoletnega projektne dela v povezavi z obmejno lego Rogaške Slatine ob reki Sotli sodi razstava *Rogaška Slatina kot obmejno mesto nemškega rajha 1941–1945*, ki so jo avtorji (Peter Mikša, Daniel Siter, Božo Repe in cenjeni sodelavci) otvorili aprila 2018 v Rogaški Slatini, nato pa je gostovala še v Ljubljani, Celju, Mariboru, Ptujju in Zagrebu.

posledice doživeli na lastni koži. Z nekaterimi sta se avtorja odpravila celo na prizorišče proučevanega območja, kjer so bili nato posneti intervjuji. Osnovno ogrodje njunega pisanja predstavlja tudi tehtno izbrana literatura, mimo katere ne more nihče, ki raziskuje čas druge svetovne vojne na Slovenskem. Specifika publikacije je tudi ta, da avtorja povežeta preteklost s sedanjostjo in na aktualnih primerih s priloženimi terenskimi fotografijami današnjega stanja pokažeta, kako se denimo glede ožičenja tedanje nemško-hrvaške meje (današnje hrvaško-slovenske državne meje) med razdobjem 1941-1945 in zadnjih nekaj let, ko na isti mejni črti zopet stoji več kot dva metra visoka panelna ograja s spiralno bodečo žico na vrhu, kaj prida ni spremenilo. Prednosti interdisciplinarnega raziskovanja in sinhronega sodelovanja zgodovinske in geografske vede sta poleg uspešnega terenskega dela dokazala tudi v kartografskem gradivu (podpora Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU), katerega neprecenljiva vrednost se kaže v doslej najnovejših in najnatančnejših zemljevidnih prikazih poteka okupacijskih meja v prostoru zasedene Slovenije, občinskih meja in teritorialnega obsega začasno priključene hrvaške občine Hum na Sotli, lokacij vzpostavljenih mejnih prehodov v analiziranem sektorju sotelske meje med Podčetrtkom, Rogaško Slatino in Rogatcem ter kartografskih vrisih še danes vidnih sledi nemškega protiinvazijskega utrjevanja (strelni jarki, izkopi stanovanjskih/skladiščnih bunkerjev, strojnična gnezda in protitankovski jarki).

Nekaj več kot 100 strani obsegajočo znanstveno publikacijo sestavlja 22 poglavij, od tega je neposredno na vsebino vezanih 16 poglavij, ki se primarno fokusirajo na življenje in vsakdan prebivalcev na obeh straneh meje na Sotli. Začetna poglavja analizirajo nemško invazijo na Kraljevino Jugoslavijo, katere slabo oborožena ter neustrezno pripravljena in opremljena vojska je v beograjski prestolnici – mestu, ki je že uvodnega dne aprilske vojne doživelo uničujoče bombardiranje – podpisala brezpogojno kapitulacijo po pičlih 11 dneh vojskovanja, v nadaljevanju pa avtorja predstavi potek razkosanja (razdelitve) in okupacije zasedenega slovenskega teritorija, kjer so štirje okupatorji uvedli svoj zasedbeni upravni aparat z rigoroznim režimom. V poglavju o novih mejah in mejnih območjih ponazorita oblikovanje različno

varovanih, zastraženih, ožičenih, zagrajenih in zaminiranih okupacijskih meja (v zasedeni Sloveniji jih je bilo skupno za več kot 665 km), ki so nastale kot posledica nastanka okupatorjevih upravno-pokrajinskih enot (okupacijskih con). Zatem se osredotočata na lokalno dogajanje v prostoru zgornjega Obsotelja in zdravilišča Rogaška Slatina v času aprilske vojne ter kasnejšega prevzemanja občinske uprave, vzpostavljanja civilne uprave in nameščanja lokalnih raznarodovalno-represivnih organov. V nadaljevanju pa obravnavata meddržavno mejno pogodbo med nemškim rajhom in njegovim satelitom NDH, ki je vzpostavila nemško-hrvaško državno mejo (med drugim tudi po razmejitveni reki Sotli), ter na temeljih primarnih arhivskih virov iz PA AA pojasnjujeta delo mešane nemško-hrvaške centralne razmejitvene komisije s sedežem v Rogaški Slatini, od koder je ob upoštevanju gospodarskih dejavnikov urejala manjša mejna nesoglasja, odločala o izpeljavi zadnjih popravkov, zaključevala razmejitveno delo in nadzirala terensko označevanje meje. Najbrž ključna odločitev nemške razmejitvene delegacije je bila začasna upravno-teritorialna priključitev hrvaške občine Hum na Sotli k Hitlerjevi Nemčiji (natančneje Spodnji Štajerski oz. njenemu političnemu okraju Šmarje pri Jelšah), čemur sta avtorja posvetila celotno poglavje. Največji sklop poglavij pa je namenjen življenju prebivalcev na obeh straneh meje in njenih posledic, s katerimi so se morali spoprijeti lokalni ljudje v svojem vsakdanu. Lotita se tudi vsebine o odpiranju mejnih prehodov ter vzpostavitvi čezmejnega gospodarskega, blagovnega in potniškega prometa med ustaško NDH in Spodnjo Štajersko, za kar so lokalni prebivalci (dvolastniki – lastniki zemljišč na obeh straneh Sotle, šolarji, steklarji, rudarji in drugi zaposleni) potrebovali mejne prepustnice oz. dovolilnice, ki so se izdajale v obliki dvojezičnih kart. Obmejni prebivalci pa meje seveda niso prehajali samo legalno. Posledice vojne in okupatorjevega silnega izkoriščanja podjarmljenih dežel so se kazale tudi v hudem pomanjkanju osnovnih dobrin in posledičnem tihotapljenju blaga čez minirano in ožičeno obrežje Sotle, kar se je pogostoma končalo tragično. Avtorja zlasti preko pretresljivih osebnih zgodb še živečih pričevalcev in redkega slikovnega gradiva slednje opišeta v poglavjih *Življenje ob meji*, *Smrtne žrtve na meji* in *Nemško (za)varovanje južne meje*. Zadnja poglavja v monografiji so namenjena zaključni fazi vojne in vplivu meje

na povojni čas. Ob osvoboditvi Beograda oktobra 1944 se je vzhodna fronta približala Obsotelju na manj kot 410 km zračne razdalje. Po Hitlerjevih dekretih se je morala tudi na reki Sotli vzpostaviti neprebojna črta za zaščito rajha (*»Reichsschutzstellung«*), kar je obsoteljski prostor spremenilo v glavno in močno utrjeno protiinvazijsko obrambno linijo, ki so jo sestavljale protitankovske pasti oz. ovire, strelski jarki, zemeljski izkopi skladiščnih in stanovanjskih bunkerjev, postavljena mitraljezna in »Panzerfaust« gnezda ter zavarovane strelne odprtine, topovski rovi in protipehotne padalne stene. V zadnjem poglavju, ki še zadeva vojni čas, avtorja pojasnjujeta grozljivo vlogo Kazenskega delovnega taborišča za gradnjo utrdb na spodnještajerskem gradbenem odseku, lociranega v eni izmed šol v Rogaški Slatini, kjer so stanovali prisilno privedeni delavci, ki so gradili obrambno linijo na obsoteljskih utrjevalnih odsekih, poleg tega pa so prostori taborišča delovali tudi v mučilne in zastraševalne namene za priprte kaznjence (politične zapornike, ujete partizane in aktiviste OF). V zadnjem poglavju monografije (*Življenje ob meji po vojni*) se kaže povojna iznajdljivost obmejnih krajanov, ki so sotelsko žico, lesene stebre in ponekod še nepobrane mine uporabili za lastne potrebe.

Čeravno delo vsebuje zlasti inovativne mikroštudijske analize, monografija obeh avtorjev nikakor ne naznanja zgolj prispevka h krajevni zgodovini Rogaške Slatine in Obsotelja, temveč poseduje tudi izjemen znanstveno-raziskovalni doprinos in dosežek v sferi celotnega sodobnega slovenskega zgodovinopisja, zavaljo katerega smo raziskovalci časa druge svetovne vojne na Slovenskem kot tudi študenti mnogih smeri pridobili novo nepogrešljivo znanstveno delo, ki hkrati – v to sem prepričan – odpira tudi dokaj široko polje novih tem in možnih raziskav.